

того, щоб шукати, зберігати, накопичувати, систематизувати, досліджувати, публікувати, популяризувати, актуалізувати їхню діяльність і творчу спадщину.

Література

1. V Липівські читання: матеріали Всеукр. наук. конф. [Кам'янець-Подільський, 5-6 травня 2010 р.] // Наук. пр. К-ПНУ ім. І. Огієнка. Філол. науки. Вип. 21. / відп. ред. Л. М. Марчук. Кам'янець-Подільський: ПП Потапов, 2010. С. 3-110.
2. VI Липівські читання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [Львів, 4-5 травня 2012 р.] / БФ ім. І. та Ю. Лип; упоряд. Г. Дольник. Київ: УВС ім. Ю. Липи, 2012. 168с.
3. VII Липівські читання: матеріали Всеукр. наук. конф. [Одеса, 15 листопада 2014 р.] / Український Клуб Одеси, БФ ім. І. і Ю. Лип. Київ: УВС ім. Ю. Липи, 2015. 305 с.
4. VIII Липівські читання: матеріали Всеукр. наук. конф. [Київ, 22 квітня; Канів, 1 червня 2016 р.] / БФ ім. І. та Ю. Лип, Центр нац. відродження ім. С. Бандери, НДІУ. Київ: УВС ім. Ю. Липи, 2017. 234 с.
5. IX Липівські читання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [Полтава, 11-12 травня 2018 р.] / упоряд. С. Кучеренко; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. – Полтава : ПУЕТ, 2018. 295 с.
6. Кучеренко С. «Три брати» Юрія Липи: бібліограф. дослідження творчої спадщини // Липа Ю. І. Твори в 10 т. Додат. том у 2-х кн. Кн. 1. / укл., авт. ст. і прим. С. Кучеренко; ред. Д. Сапіга. Львів: Каменяр, 2017. 304 с.
7. Стамбол І. Кучеренко С. Іван та Юрій Липи [Тарасівець і Чорноморець]. Харків: Фоліо, 2016. 121 с.

УДК 94(477.44) «1943»

«ВІННИЦЬКА ТРАГЕДІЯ» – ЗАБУТИЙ КАТИНЬ

Олег Мельничук,

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського*

Вадим Довганюк,

*магістрант Вінницького державного педагогічного
університету ім. Михайла Коцюбинського*

Висвітлено основні причини зникнення з історичної пам'яті спогадів про Вінницьку трагедію під час тоталітарної доби. З'ясовано вплив та ефективність німецьких пропагандистських акцій періоду війни на окупованій території, заснованих на реальних злочинах радянської влади.

Ключові слова: *ексгумація, репресії, НКВС, пропаганда, історична пам'ять.*

The main reasons for the disappearance from the historical memory of the Vinnytsia tragedy during the totalitarian era are highlighted. The impact and effectiveness of German propaganda activities during the war in the occupied territory, based on real crimes of Soviet power are discovered.

Keywords: *exhumation, repression, NKVD, propaganda, historical memory.*

Під час Другої світової війни ряд назв місць масових вбивств людей набули особливого значення. Вони стали символами тоталітарних режимів, їхньої політики та військового протистояння. Логічним завершенням війни стало засудження та покарання на Нюрнберзькому процесі, нацистського режиму як злочинного, злочини ж більшовиків було безжально забуто. Результатом такої історичної несправедливості стало те, що за весь час існування радянського ре-

жиму події, які дискредитували СРСР в період Другої світової війни були табу і розцінювалися як шкідливі, через це вони зникли з історичної пам'яті на півстоліття. Радянська історична наука висвітлювала своє бачення правди про війну і в результаті вона довгий час була «істиною». Саме з цієї причини сьогодні деякі епохальні події Другої світової війни є спотвореними цензурою або просто забутими. Вплив радянської цензури на історичну науку відчувається і сьогодні. Значна частина суспільства досі сприймає СРСР як беззаперечного переможця у війні, який автоматично звільняється від будь-якої відповідальності, а суперечити цьому може, нібито, лише неосвічена, аморальна і непристойна людина.

На пострадянському просторі, а зокрема і в Україні притаманний феноменальний досвід «безпам'ятства». У зв'язку з поширенням традиції забуття історичної пам'яті Вінницька трагедія тут не є виключенням, а скоріше закономірністю. Антін Драган називав це «Забутий Голокост» [17]. Для такого успішного результату зі знищення історичної пам'яті була проведена колосальна робота у всіх напрямках. Приклад радянської політики національної пам'яті наводив шведсько-американський історик Пер Андерс Рудлінг, який вважає, що основною причиною, за якою з безлічі знищених під час війни білоруських сіл радянський уряд приділив особливу увагу меморіалізації саме Хатині, – це співзвуччя цього села з назвою урочища Катинь, яке була місцем розстрілу польських військовополонених співробітниками НКВС, факт якого СРСР заперечував до 1990 р. [10, с. 158-159] Такої ж думки дотримується і В. Суворов у статті «Катынь или Хатынь?» [12].

В цьому контексті, радянське керівництво не визнало факт своєї відповідальності за Вінницьку трагедію, оскільки німцями було доведено факт реальних злочинів, а саме масові вбивства вінницьким управлінням НКВС цивільних громадян. Розкопки, які були проведені в травні 1943 р. (через два місяці після розкопок в Катині) було викреслено з історії ніби їх ніколи й не існувало, як факту власного злочину і великого терору 30-х рр. загалом. На Нюрнберзькому процесі над злочинами керівників Третього Райху вину за розстріли в Катині було цинічно скинуто на німецьке керівництво. Радянська сторона звинувачення намагалася звинуватити нацистів за скоєння власного радянського злочину – масового вбивства польських військовополонених та інтелігенції. Трибунал не підтримав радянські звинувачення, у вирокі трибуналу Катинський епізод був відсутній. Що сприймається як фактичне визнання судом радянської провини за Катинь [3]. В цьому суттєва відмінність Катинської і Вінницької справ, якщо перша була хоча б публічно проголошена і висунута на огляд міжнародного трибуналу, то будь-яка згадка про другу тотально викорінювалася, насамперед замовчуванням, залякуванням та репресіями проти свідків розкопок і родичів тих, хто серед тіл розпізнав своїх родичів «засланих на 10 років без права листування». Про це свідчить ряд документів знайдених в Державному архіві Вінницької області [8].

Згодом, у результаті завершення ексгумації тіл репресованих у Вінниці, як і після розкопок в Катині, за результатами діяльності комісій в 1944 р. у Берліні була опублікована книга «Amtliches Material zum Massenmord von Winniza» [16], яка була схожа за концепцією з книгою «Amtliches Material zum Massenmord von Katyn» опублікованою у 1943 р. [15]. Єдиним визнанням міжнародною спільнотою Вінницької трагедії як злочину радянської влади можна вважати підтвердження вищезазначених висновків міжнародних комісій у Вінниці підкомісією американського Конгресу під головуванням члена Палати представників Чарльза Керстена, який представив свої результати Конгресу 31 грудня 1954 г. [18, р. 26].

Ще одним фактором, який сприяв викоріненню спогадів про події у Вінниці був абсолютно пропагандистський характер розкопок. Розкопки проводилися з відомості Міністерства пропаганди Райху. Міжнародна комісія лікарів судової медицини вела звітність перед міністерством, просвітлюючи його в усі нюанси слідства [14, с. 242-245]. Більше того, це стало стимулом до нової хвилі про-

паганди в кіно радіо та друкованій продукції. Уся діяльність, як правило була спрямована на відкриття «справжнього обличчя більшовизму» і нав'язування «єврейської вини» для цивільного населення. Перш за все про це говорить інформаційний вибух у пресі де Вінниці відводилося особливе місце як основному ексклюзиву. Для пропагандистів були видані спеціальні розпорядження для трактування українського питання в пресі та пропаганді. У цих документах було прописано, наскільки ця подія є символічною для українців і, що вони після цього мусять вийти на захист Європи зі зброєю пліч-о-пліч з німецькими солдатами [13, с. 482]. Яскравим прикладом антисемітської складової та політичного пристосування є статті А. Трембовецького у газеті «Вінницькі вісті», які хоч і містили документальну основу в результаті власного розслідування автора, проте не обійшлися без політичної заангажованості [4, с. 3].

Розкопки в Катині і Вінниці є яскравим прикладом масштабної пропагандистської кампанії спрямованої проти радянського керівництва. Основною метою таких заходів було оприлюднити справжні злочини більшовиків і як зауважив К. Беркгоф – нав'язати фактор «єврейської вини». Контрольована німцями преса й радіо оголосити про те, що «десять тисяч українців» було вбито Сталіним і євреями» [2, с. 97]. Якщо розкопки в Катинському лісі були зроблені нацистами за для дипломатичної перемоги і виграшу часу, то розкопки у Вінницькому парку імені М. Горького були здійснені за для дискредитації радянської влади в очах цивільних громадян на окупованій території. При чому ці дві трагедії часто порівнювалися в продовж 1943-1944 рр. у пресі, радіо та кіно. Основний акцент зводився до порівняння, що в Катині розстріляні військові, а у Вінниці – цивільні, що тільки підсилювало інтерес до проведених німецькими окупантами заходів. Суттєвою різницею тут було лише те, що розкопки у Вінниці вперше проводилися ще у 1941 р., коли було випадково знайдено тіла загиблих. Проте провівши кілька масових похоронів, усі заходи пов'язані з перепохованнями жертв радянської влади, занепокоїли польову комендатуру. Згодом, нові пошуки були припинені і заборонені через «політичну недоцільність» [1, с. 192]. У 1943 р. масові поховання у Вінниці були знову виявлені українською муніципальною службою [34, с. 189].

За часи існування радянського режиму, лише кілька людей записала свої спогади про події 1943 р. у Вінниці, що мають надзвичайне джерелознавче значення. Серед них спогади оунівця і М. Селешка перекладача комісії дослідів злочинів НКВС, котрий брав активну участь у розкопках та розпізнанні тіл і висвітлив діяльність комісії з середини [11].

Вінницький лікар В. Куліков також був свідком цих подій і активно вів свій щоденник, що було небезпечним у ті часи і могло коштувати життя. Він склав заповіт опублікувати свої спогади «не раніше початку XXI століття», оскільки після війни він не емігрував за кордон після війни [9].

Розкопки у Вінниці і Катині у 1943 р. були вміло використані німецькими пропагандистами для підриву авторитету СРСР як на міжнародній арені, так і на окупованій території. Широка антирадянська компанія розгорнута німцями була спрямована перш за все на здійснення розколу між союзниками антигітлерівської коаліції, в першу чергу між СРСР і Великою Британією, де в цей час знаходився польський уряд в еміграції. Варто сказати, що німці досягли певних успіхів: 25 квітня 1943 р. Радянський Союз розірвав відносини з польським емігрантським урядом. Основною причиною такого кроку було те, що польський та німецький уряди в один день подали заявки в Міжнародний Комітет Червоного Хреста з проханням провести розслідування. Радянська пропаганда висвітлювала польський уряд як головного «винуватця» конфлікту, який нібито змовився з нацистським керівництвом. Тому виходячи з цього, польський уряд в Лондоні є «співробітниками Гітлера» [3].

Результатом ексгумації тіл «ворогів народу» у Вінниці справили неоднозначне враження на населення. З одного боку – цивільні громадяни були переконані

у брехні НКВС, що всі хто були заслані «на десять років без права листування» – розстріляні у Вінниці. З іншого – поведінка окупантів розчарувала сподівання українців на краще життя, а розкопки не покращили відношення населення до окупантів. Навпаки, цивільне населення все більше порівнювало колишній режим з теперішнім, Сталіна і Гітлера, НКВС і гестапо. Поступово зростав страх перед НКВС із поверненням більшовиків, особливо серед тих, хто розпізнав своїх рідних під час ексгумації і чиї імена та особисті дані були оприлюднені в офіційній пресі, кіно та радіо [9, с. 229-230]. Ще на початку розкопок у Вінниці і на її околицях ширилися також чутки, що тіла людей, яких було знайдено, знищили не більшовики, а німці. Така недовіра до окупаційної влади пояснювалася агресивною політикою німців стосовно місцевого населення, в першу чергу до євреїв та українців. Населення було переконане, що 40 тисяч людей різних національностей закопані у Вінниці та її околицях [11, с. 50-51].

Варто враховувати, що така недовіра була небезпідставною. Наприклад, за підрахунками С. Гальчака тільки на Поділлі трагічної долі білоруської Хатині зазнали 43 населених пункти: 16 у Вінницькій області і 27 – у тодішній Кам'янець-Подільській. Розправи над цими селами супроводжувалися винятковою жорстокістю [6, с. 183].

Таким чином, Вінниця і Катинь залишаються тією невеликою частиною злочинів, які було викрито й зафіксовано міжнародними комісіями під час війни. Факт того, що розкопки проводилися з пропагандистською метою, що комісії були організовані державою-агресором залишили негативний відтінок і через це правдивість результатів ексгумації довгий час піддавалися сумніву. Німці змогли підкреслити безпрецедентність цих трагічних подій, зробивши ці події міжнародним резонансом, вони відвернули увагу міжнародної спільноти та місцевого населення від власних злочинів. Ці трагедії являють собою яскравий приклад політичних маніпуляцій, навколо трагічних подій, а їхнє забуття є неприпустимим і злочинним. Адже забуті злочини минулого приречені на повторення сьогодні. Саме тому сьогодні обов'язком кожного історика є повернути історичну пам'ять та не дозволити її спотворити. У сучасному світі навряд чи є поляки, які не чули про Катинську трагедію, проте, на жаль, є безліч українців, які не знають про Вінницьку трагедію.

Література

1. Беркгоф К. Жива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою / Автор. перекл. з англ. Т. Цимбал. – К.: Критика, 2011. – 455 с.
2. Беркгоф К. Антисемітизм в україномовних виданнях у Райхскомісаріаті Україна // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2006. Вип. 31. С. 94-101.
3. Буянова Ю.А. Катинское дело: информационная борьба СССР и нацистской Германии: 1943-1945 гг.: диссертация... кандидата исторических наук: 07.00.02 / Буянова Юлия Львовна; [Место защиты: С.-Петербург. гос. ун-т]. – Санкт-Петербург, 2011. – 171 с.: ил. РГБ ОД, 61 11-7/718 Режим доступа: <http://www.katyn-books.ru/library/katynskoe-delo-informatsionnaya-borba6.html>
4. Вінницькі вісті. 1943. 3 червня.
5. Вінниця: злочин без кари: документи, свідчення / сост. І. Сверстюк, О. Скоп. К. : Воскресіння, 1994. 333 с.
6. Гальчак С.Д. Репресії нацистської окупаційної влади на Поділлі // Політичні репресії на Поділлі в ХХ столітті. Мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 23–24 листопада 2001 р.). Вінниця, 2002. С. 182-187
7. Косик В. М. Перші відомості на Заході про масові розстріли у Вінниці в 1937-1938 рр. // Політичні репресії на Поділлі в ХХ столітті. Мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 23–24 листопада 2001 р.). – Вінниця, 2002. – С. 187-191
8. Кравченко П.М. Документи про арешти свідків розкопок 1943 року у вінницькому парку // Політичні репресії на Поділлі в ХХ столітті. Мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 23–24 листопада 2001 р.). – Вінниця, 2002. – С. 195-199

9. Куликов В.Я. Оккупация Винницы (18.07.1941-20.03.1944). Свидетельство очевидца. К., ПАРПАН, 2012. 384 с.
10. Рудлінг П.А. Хатынская расправа: новы погляд на гістарычную спрэчку // АРСНЕ. 2012. № 7-8. С. 158-159.
11. Селешко М. Вінниця. Спомини перекладача комісії дослідів злочинів НКВД в 1937-1938. Нью-Йорк – Торонто – Лондон – Сідней, 1991. 211 с.
12. Суворов В. «Катынь или Хатынь». 20 Октября 2010 г. Электронный ресурс. Режим доступа: http://anvictory.org/blog/2010/10/20/viktor_suvorov_katyin_ili_hatyin/
13. Титаренко Д.М. «Німецька пропаганда в Україні мусить здійснюватися...»: цілі нацистської пропаганди в Україні у світлі німецьких документів // Гілея. – Вип. 36. – К., 2010. – С. 478-484.
14. Україна в Другій світовій війні у документах: 36. нім. арх. матеріалів (1942-1943). Т. 3 /Збір. і впоряд. В. Косик. Л., 1999. С. 242-245.
15. Amtliches Material zum Massenmord von Katyn. Zentralverlag der NSDAP. Franz Eher Nachf. GmbH, 1943. 273 s.
16. Amtliches Material zum Massenmord von Winniza. Berlin: Zentralverlag der NSDAP. Franz Eher Nachf. GmbH, 1944. 282 s.
17. Dragan A. Vinnytsia : A Forgotten Holocaust. Jersey City : Svoboda Press Ukrainian National Association, 1986. 52 p.
18. Special Report of the Select Committee on Communist Aggression, House of Representatives, Eighty-third Congress, Second Session, Under Authority of H. Res. 346 and H. Res. 438. 36 p.

УДК 81'27:323.1:342.725

НАЦІОНАЛЬНІ ПОСТУЛАТИ ТЕКСТІВ ДМИТРА ДОНЦОВА

Оксана Микитюк,

*кандидат філологічних наук, доцент катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»*

Проаналізовано національні дороговкази побудови сильної держави в текстах Дмитра Донцова. Доведено, що завжди на часі є творити сильну провідну верству, утверджувати моральні чесноти (мудрість, відвагу, віру, патріотизм), формувати національний характер та об'єднувати людей спільної ідеї.

Ключові слова: *Дмитро Донцов, сильна держава, своя влада, моральні чесноти, національний характер.*

National guidelines for building a strong state in the texts of Dmytro Dontsov are analyzed. It is proved that it is always time to create a strong leading class, to affirm moral virtues (wisdom, courage, faith, patriotism), to form a national character and to create the unity of people with a common idea.

Keywords: *Dmytro Dontsov, strong state, own power, moral virtues, national character.*

У контексті сучасної російсько-української війни, ворожої до українства влади (визначальний принцип якої «какая разніца»), знецінення моральних чеснот, передвиборчих баталій з гаслами про об'єднання, варто проаналізувати аксіоматичні засади програмових текстів Д. Донцова, що і є завданням розвідки.

Серед чільних постулатів ідеолога українського націоналізму – утвердити сильну державу та створити вольову націю, відтак до сьогодні важливим є його вміння бачити та правильно оцінити ситуацію. Великий публіцист виокремлює три способи реагувати на дійсність: перший – скоритися, другий – голосити, що світ «здурів» і «здичавів», третій, побудований на традиціях, – це мислити «категоріями **за і проти, своє і чуже, поразка і тріумф**» [6, с. 119]. Лише цей третій спосіб передбачає пропагування численних державотвірних векторів розвитку, що висвітлюють твори Д. Донцова, зокрема: засновувати свою про-